

METODIKA PRŮZKUMU

Stavebně historický průzkum měšťanského domu čp. 40 na nároží Velkého a Sněmovního náměstí v Kroměříži, byl realizován v měsících prosinci 2014 až lednu 2015. Investorem zakázky byla firma PMS Reality a.s. se sídlem v Hanušovicích. Průzkum byl vypracován jako podklad pro projekt celkové rekonstrukce budovy. Archivní plány a informace byly získány z archivu Zemského archivu v Opavě, pobočky v Olomouci, Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Kroměříži a archivu Stavebního úřadu v Kroměříži. Zaměření stávajícího stavu, přízemí a patra bylo vyhotoviteli stavebně historického průzkumu předáno zadavatelem. Sklep nebyl dosud zaměřen a je nahrazen polním náčrtem vzniklým na základě pouze orientačního měření. Levý sklep nebyl zpřístupněn a jeho polní náčrt byl pořízen na základě popisu SÚRPMO Praha.

Stavebně historický průzkum byl prováděn tradiční analytickou nedestruktivní formou. Zpracován byl podle vlastní metodiky, s přihlédnutím k metodice památkové péče a SÚRPMO Praha. Průzkum zahrnoval obě nadzemní a podzemní podlaží objektu.

Stavebně historický průzkum byl vypracován podle požadavku investora ve dvou stejných provedeních a v elektronické podobě. Součástí průzkumu jsou stručné stavební dějiny budovy, fotografická dokumentace, reprodukce dochovaných plánů a dobových fotografií, výčet nejvýznamnějších konstrukcí a detailů, které by měly být zachovány, seznam hlavních stavebních a architektonických závad, doporučující návrh památkové obnovy a plánovou dokumentaci, obsahující stavebně historickou analýzu a rozbory konstrukcí.

Oba zhotovené průzkumy, včetně elektronického zpracování, byly předány investorovi. Výsledky průzkumu jsou duchovním majetkem autora a jejich zveřejnění a použití, s výjimkou dohodnutého užití s investorem, podléhá autorskému zákonu.

V Olomouci 10. února 2015

PhDr. Leoš Mlčák

MAJITELÉ DOMU

Nárožní dům čp. 40 číslo orientační 25, měl roku 1770 číslo popisné 39. Václav Peřinka ve svém místopisu uvádí dům pod číslem popisným 42 a číslem orientačním 15. Dům, nazývaný domem hejtmanským, vznikl sloučením dvou starších domů, vybudovaných na úzkých, hloubkově orientovaných gotických parcelách. Podle Peřinky byl v roce 1612 majitelem prvního z nich Erazim z Dietrichsteinu, majitelem druhého Valentin Lauban z Liebenthalu, který je v roce 1593 připomínán jako německý sekretář biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic. V biskupových službách byl již jako komorník roku 1582. Pocházel z Fryštáku ve Slezsku. Po smrti biskupa Stanislava Pavlovského přešel do služeb jeho nástupce. Roku 1579 byl veřejným notářem v Olomouci. 20. prosince 1586 byl na přímluvu biskupa Pavlovského povýšen do šlechtického stavu a obdržel přídomek z Liebenthalu. V roce 1605 byl tajným radou kardinála Františka z Dietrichsteinu a také jeho vicekancléřem. Roku 1685 byla jeho manželkou Alžběta, rozená Langesfeldrová. Zemřel 6. října 1616, jeho manželka Alžběta 5. září téhož roku. Jejich dcera Alina se provdala za Jana Karla Syrakovského z Pěrkova, který sňatkem s ní získal její po rodičích zděděný dům. Kromě domu na náměstí vlastnil Valentin Lauban také grunt v Oskoli, kterého se ujal v roce 1614 jako poručník nezletilých dětí po Vavřinci Skřivánkovi z Křemene. Roku 1616 na něm hospodařil Jan Karel Syrakovský z Pěrkova.

V roce 1621 je na prvním domě ještě usedlý Erazim z Dietrichsteinu, příbuzný olomouckého biskupa kardinála Františka Dietrichsteinu, roku 1613 uváděný jako jeho komorník. Na druhém domě sídlil toho roku Jan Karel Syrakovský z Pěrkova, který ho držel ještě v roce 1632. Jan Karel Syrakovský byl sice katolíkem, přesto se zúčastnil českého stavovského povstání a byl proto označen za „církevního, čili kostelního lupiče“. Konfiskační komise jej za to

odsoudila ke ztrátě poloviny majetku. Vyměřila mu pokutu 2600 zlatých, kterou ještě roku 1624 nesplatil. Dům se ještě roku 1635 nazývá domem Syrakovským.

Druhý z domů vlastnil po Erazimu z Dietrichsteinu Václav Jindřich Přepický z Rychenburka, který byl lenním držitelem vsí Kovalovic a Lutopecen. Roku 1639 už nebyl mezi živými. Dům mu nebyl zapsán do městských knih, takže ani magistrát roku 1644 nevěděl od koho a za co dům získal. Po něm druhý z domů držel kroměřížský hejtman Maximilián Rudolf Říkovský z Dobřčic. Dům 20. dubna 1667 prodal za 200 rýnských biskupovi Karlu z Liechtensteinu-Kastelkorna.

První z domů, nazývaný Syrakovský, získal Jan Ferdinand Osecký z Osecka, který ho 2. března 1654 prodal Adamovi Draxlerovi Hřbineckému za 300 rýnských. V roce 1667 dům koupil pro biskupa jeho vrchní regent za tutéž cenu. Biskup Karel z Liechtensteinu-Kastelkorna dal po té oba domy sloučit v jeden. V majetku biskupství zůstal sloučený dům až do roku 1955, kdy přešel na místní Domovní správu. Příslušnost k majetku biskupa dokládá kamenná erbovní deska na fasádě se znakem biskupa Karla Liechtensteina z Kastelkorna.

STAVEBNĚ HISTORICKÝ PRŮZKUM

Dům čp. 40 tvoří nároží bloku domů na jižní straně Velkého náměstí, které bylo hlavním urbanistickým i komunikačním jádrem města už od svého středověkého vniku. Ve středověku byl u Kroměříže brod přes řeku Moravu a významná křižovatka obchodních cest Jantarové a Solné stezky. První písemná zpráva o Kroměříži pochází z roku 1110. Na arabské mapě, která je přílohou knihy *Tabula Rogeriana* z roku 1154, je toto místo označováno jako *Agra*.¹ V roce 1207 český král Přemysl Otakar I. potvrdil olomouckému biskupovi Robertovi vlastnictví vsi Kroměříž, kterou jeho předchůdce biskup Jan II. koupil za 300 hřiven od olomouckého údělného knížete Oty Černého.

Olomoucký biskup Bruno ze Schauenburku (1245–1281) vysadil roku 1260 tuto trhovou ves na gotické město. V něm si olomoučtí biskupové následně vybudovali své reprezentativní letní sídlo, do něhož přesunuly část svého úřednictva ze správy olomoucké diecéze. Brunem na hrad přestavěný románský dvorec se tím stal jádrem manské organizace olomouckého biskupství. Za husitských válek Kroměříž velmi utrpěla. Biskup Stanislav I. Turzo zahájil na přelomu 15. a 16. století přestavbu gotického hradu na zámek. Také za třicetileté války město utrpělo velkou újmu, když roku 1643 a 1645 Kroměříž dvakrát strádala vpádem švédských vojsk a kdy město bylo vypáleno. Obyvatelstvo také zdecimovala následná morová epidemie. V roce 1644 zůstalo jen 69 domů, které ale byly také pobořeny. Rozsáhlou obnovu města zahájil v šedesátých letech 17. století olomoucký biskup Karel II. z Liechtensteinu-Kastelkorna.

Brunem vysazené gotické město mělo tvar nepravidelného oválu se dvěma bránami, na jihozápadě Kovářskou, zbořenou roku 1857, a severovýchodě Vodní, nebo také Moravskou, zbořenou roku 1855. Kovářská brána byla také nazývána bránou Horní, Vodní brána bránou Dolní. Brána Mlýnská u zámku patřila

biskupovi a měla v dispozici města podružnější význam. Urbanistickou páteří města byla spojnice obou městských bran.

Zbytkem po původní trhové osadě je prostor kolem někdejšího tržního prostoru s románským kostelem, nazývaného později Koňský, nebo Zelný trh a nyní Riegrovo náměstí. Dispozice druhého městského jádra vysazeného biskupem Brunem má všechny znaky kolonizační lokace, pravouhlé tržní náměstí, z něhož kolmo vybíhají ulice k branám, nebo k hradbám. Středověká Kroměříž se po té stala srostlicí tří sídelních útvarů: Hradního sídla biskupského majitele města, slovanské před lokační tržní vsí, s románským kostelem Panny Marie a lokačního gotického města, s johanitským špitálem a kostelem sv. Jana Křtitele a novostavbou raně gotického kostela sv. Mořice.

Lokačnímu založení osídlení kolem Velkého náměstí odpovídá hloubkově orientovaná úzká gotická parcelace domů se štíty obrácenými do tržního prostoru. Původní lokační domy byly patrně z velké části jen provizorními přízemními domy, z velké části jen dřevěnými, které byly postupně nahrazovány výstavnějšími domy z lomového kamene a cihel. Gotické lokační domy většinou zmizely bez větších stop. Velká část z nich byla sloučena do větších staveb při pozdně gotických a renesančních přestavbách. Zachovala se proto většinou jen malá část jejich obvodového zdiva. Platí to rovněž i pro nejstarší z dochovaných gotických sklepů, z nichž nejstarší zřejmě pocházejí teprve z druhé poloviny 15. století.

Velká část gotických domů byla úplně zbořena a nahrazena novostavbami. Velké přestavby byly ve značném počtu v Kroměříži realizovány ve druhé polovině 17. století při obnově města vypáleného a pobořeného za třicetileté války. V 16. století byly již všechny patrové domy kolem náměstí a také některé ve Vodní a Kovářské ulici opatřeny průchozím podloubím. Řada z domů byla na průčelích zdobena sgrafity, z části i figurálními, a renesančním portály. Z této výzdoby se však zachovalo jen poměrně málo. Rozsáhlejšími úpravami prošly některé z domů i v 18. a 19. století, kdy došlo u řady domů k razantnímu přefasádování. Ve druhé

polovině 19. století velmi utrpěla podloubí, která byla masově využívána na kupecké krámy a řemeslnické dílny. Výše uvedený vývoj se týkal také domu čp. 40.

Na místě domu čp. 40 existovaly, až do jeho sloučení za raného baroku, dva samostatné goticko-renesanční domy. Dokládá to odskok na průčelní fasádě i dva sklepy se samostatnými vstupy na opačných stranách průjezdu. Starší jsou sklepy při uličním průčelí. Jejich valené klenby jsou patrně již pozdně gotické, na což lze soudit s lomového zdiva, nízké paty i průběhu klenebního oblouku. K nim byly následně připojeny sklepy v hloubi dispozice.

Oba domy byly, už i vzhledem ke své poloze na náměstí, již před svou raně barokní přestavbou patrové s atikou. Už v době renesanční měly podloubí, které však patrně bylo znovu obnoveno při sloučení domu. Naznačují to alespoň shodné křížové klenby, spíše raně barokní, než renesanční konstrukce. Obnovená podloubí na náměstí zachycuje veduta města ze třetí čtvrtiny 17. století. (Obr. 5) Pravý nárožní dům měl vjezd do dvora a byl širší. Oba domy měly ve dvoře hospodářská zázemí, vyloučit nelze ani již renesanční existenci zadních domů obrácených do dnešní Pilařovy ulice.

Oba renesanční domy byly zřejmě výstavné, což naznačuje postavení jejich majitelů. Žádné z pozdně gotických ani renesančních stavebních článků se zřejmě, s výjimkou obou předních sklepů, nedochovaly. Za třicetileté došlo k poboření obou domů, patrně včetně destrukce jejich podloubí. V nadzemních konstrukcích bylo z části využito starší obvodové zdivo a použit získaný materiál z demolicí. Ve zdivu nelze pod omítkou vyloučit ani druhotné použití případných kamenných článků. Použití staršího nadzemního renesančního zdiva lze vyvodit nejen z dispozice přízemí, ale především s ponechaného odskoku ve fasádě průčelí, který respektuje různou pozici průčelí dvou původně samostatných renesančních domů.

Nejstarší dochované nadzemní prostory jsou ale v interiérech až raně barokní, což dokládá nejen velký rozsah válečné destrukce obou renesančních domů, ale také velkorysost raně barokního stavebníka olomouckého biskupa Karla

z Liechtensteinu Kastelkorna. Jeho účast dokládá kamenná erbovní deska osazená na fasádu průčelí s biskupským znakem a identifikačním nápisem.

Fasáda průčelí byla radikálně upravena v raném baroku a následně ve druhé polovině 19. století, kdy došlo, podobně jako u většiny ostatních domů na náměstí, k zazdění podloubí a jeho využití k obchodním a řemeslnickým účelům. Při úpravě fasády v 19. století byla vyložena římsa oddělující atikové polopatro překryta střešní krytinou. V přízemí byl vytvořen nový vjezdový portál se segmentovým záklenkem, volutovým klenákem a dvoukřídlými vraty, které byly ve své horní části proskleny.

Historizující vjezdový portál byl tvořen pilastry s římsovými hlavicemi, které nesly architráv s metopami, ukončený vyloženou římsou. Střední pole podloubí bylo využito jako předsín před průjezdem, obě boční pole do náměstí, uzavřená dřevěnými obdélnými obchodními výklady, sloužily jako obchody (Obr. 10). Na průčelí tehdy existoval pouze nárožní pilíř, který má zřejmě už raně barokního založení. V pravém domě byl obchod Barvy – Laky – Fermeže. Při nárožním pilíři se nacházelo kovové zábradlí. (Obr. 11). Nájmy v obou prodejnách se střídaly. Na obr. 10 byla v levém obchodu, mlékárna, vpravo se nacházel firemní štít s nápisem Peter Ortelt. Okna na průčelí měla stávající členění, vnější rámy byly osazeny do líce. Dokládá to postupný vznik okenních výplní. Starší barokní byly vloženy do špalet, mladší klasicistní do líce.

Zazdění podloubí a odbourání starších opěrných pilířů dokládají plány reprodukováné v obrazové příloze. (obr. 14 a 19). Podloubí bylo zazděno a opěrné pilíře odbourány v roce 1875. Návrh vypracoval arcibiskupský stavitel Drbal. (obr. 19). Úpravy se dotkly také zadní stěny obou obchodů.

V levém traktu sloučeného domu se v přízemí dochovala téměř intaktní raně barokní dispozice, u které lze předpokládat, že v ní bylo maximálně využito i starší renesanční obvodové zdivo a jeho substrukce. Do tohoto obnoveného jádra byly vloženy raně barokní klenby s lunetami. Raně barokní je i přes svůj převýšený průběh klenba průjezdu, i když i zde lze předpokládat využití staršího nosného

zdiva. Schodiště do patra lze již při barokní přestavbě, podle jeho souvislosti s klenbou průjezdu, najít na stávajícím místě.

Při dnešní Pilařově ulici vznikl za raně barokní přestavby nový zadní dům s hospodářským zázemím, který je s předním domem propojen v pravém traktu. Dům měl zřejmě již tehdy i druhý vstup z Pilařovy ulice, který byl následně upravován. V levém traktu se nacházelo točité schodiště, které ústilo až do této části podkroví. Levý trakt zadního domu byl v 19. století rozšířen směrem k přednímu domu o později zbořené přístavby s dvorky, z nichž dnes pocházejí již jen dva nosné oblouky. Přístavby sahaly až k přednímu domu a jejich dispozice je doložena dochovaným plánem. (Obr. 14 a 16)

V období klasicismu bylo patro zadního domu zpřístupněno otevřenou pavlačí, vynesenu třemi oblouky. Existenci pavlače již v tomto období dokládá dispoziční plán využití domu z roku 1844. (obr. 17) Klasicistními úpravami, které byly ale ze značné části později pozměněny, prošlo také patro předního domu. Z této doby pochází nika po odstraněných kachlových kamnech a úpravy obou schodišť. Lze předpokládat, že obytné klasicistní interiéry měly stropy se štukovými zrcadly a fabionovými římsami. Štukem byly zřejmě zdobeny v patře i starší stropy raně barokní. Pozůstatkem dvou fází barokně klasicistní a klasicistní úpravy stropů je strop v nárožní místnosti pravého traktu patra a fragment bohatšího a staršího stropu téhož pravého traktu v zadním domě.

V roce 1844 bylo přízemí i patro domu využito na biskupské vrchnostenské kanceláře a byty úředníků. V nárožní místnosti pravého traktu při průčelí se nacházela kancelář ředitele Ústředního ředitelství arcibiskupských statků, otápěná kachlovými kamny. Za ní malá kancelář a na ni navazující velká kancelář úředníků ředitelství, jejíž kachlová kamna byla otápěna ze zadní části průjezdu. V dalších dvou místnostech, ve střední části pravého traktu, byla justiční kancelář, následoval archiv, upravený z někdejší kanceláře písařů. V poslední místnosti pravého traktu, obrácené do Pilařovy ulice, byla daňová kancelář, přístupná po schodišti z ulice. Archiv i daňová kancelář měly vlastní kachlová kamna otápěná zvenčí.

Z ulice bylo přístupné také vězení, které se nacházelo v zadní části levého traktu. Sestávalo se ze dvou cel s kamny otápěnými z přilehlé, podélně orientované předsíně. Existenci cel dodnes dokládají úzká ležatá okna s kamennými šambránami. Za přilehlým točitým schodištěm byl dřevník. U vstupu z ulice byl vybudován suchý záchod. V místnosti při průčelí byla v přízemí kancelář úředníka arcibiskupských železáren, za nimi místnosti pro zázemí bytu ústředního ředitele a prostory náležející k zázemí kanceláří a bytu administrativního správce kanceláře výběru Ústředním ředitelstvím arcibiskupských statků poskytované renty.

V celém patře předního domu byl byt ústředního ředitele arcibiskupských statků. V patře zadního domu byl byt správce výběru renty, u točitého schodiště byt domovníka a strážce vězení. Skládal se z větší, kachlovými kamny otápěné světnice, předsíně s pecí a suchým záchodem a jedné ze dvou úzkých místností nad vězeňskými celami. Druhá z těchto malých místností patřila k sousednímu bytu úředníka správy renty.

Pro pochopení klasicistní dispozice patra je důležitý jiný z plánů zhotovených arcibiskupskou kanceláří. (Obr. 15) Při průčelí se nacházely tři hloubkově shodné obdélné místnosti, teprve následně předělené. Místnost v levém traktu byla v zadní třetině tvořena alkovnou, oddělenou obloukem. Mezi alkovnou, která byla oproti obytné části užší, vznikla otopná komora a před ní výklenek s kachlovými kamny. Za alkovnou byly záchody, chodbičkou přístupné z hlavní chodby. Také obě zbývající obytné místnosti při průčelí měly kachlová kamna s otopnými komorami přístupnými z přilehlé chodby.

Za točitým schodištěm do podkroví se nalézala komora a byt služebnictva s okny obrácenými do dvora. Z chodby byla přístupná přilehlá kuchyně, situovaná do závěru středního traktu předního domu. Ve střední části a zadní části pravého traktu byl byt s komorou pro služebnictvo přístupný po samostatném schodišti. Vlastní úřednický byt s kuchyní, který na tuto dispozici navazoval, byl přístupný z pavlače. Zabíral i obytnou místnost ve středním traktu. Ve dvorní části levého traktu byla při točitém schodišti obytná místnost s předsíní, kuchyňským koutem a

záchodem. Kuchyň i záchod užíval šafář a doktor, kteří každý zvlášť obývali místnosti nad vězeňskými celami.

Při stavební úpravě v roce 1875, kdy bylo zazděno podloubí a v obou krajních polích vybudovány obchodní místnosti, byla pro obchod vyčleněna také první z přilehlých místností pravého traktu. Při této úpravě došlo k narušení kompaktnosti starší historické zdi. Za touto pro obchod vyčleněnou místností, zůstal nadále dřevník úřednického bytu v patře. V pravém domovním traktu zůstaly i po vzniku obchodu kanceláře. (Obr. 19)

Podloubí bylo znovu otevřeno v roce 1952, kdy byl dům rekonstruován podle projektu ing. arch. Capouška z olomouckého Stavoprojektu. Zídka u boční fasády, která byla v minulosti opakovaně opravována, vznikla patrně v souvislosti s terénními úpravami v okolí zámku, které byly realizovány v roce 1830.

Společně s otevřením podloubím a dostavbou roku 1875 odbouraných opěrných pilířů byla v roce 1952 opravena fasáda a realizováno několik stavebních úprav i v interiérech. Dům byl kromě sklepa zaměřen a podle tohoto zaměření se v něm v dobách jeho plného využití nacházelo celkem 9 bytů a několik nebytových prostor. Nebytové prostory se nacházely v celém přízemí předního domu a přední části pravého traktu zadního domu.

Při rekonstrukci domu v roce 1952 byla dispozice patra, které celé sloužilo k obytným účelům, změněna jen v nepříliš podstatných detailech, které se týkaly většinou výměny dveří a první etapy modernizace sociálních zařízení. V zadní části levého traktu zadního domu byl v předsíni zrušen starý záchod, přilehlé dřevěné točité schodiště zůstalo funkční. Úpravy dokládá zachovaná projektová dokumentace, reprodukováná v obrazové příloze. (Obr. 20) Uprostřed levého traktu předního domu byl vybudován světlík, jehož polohu dokládá půdorys krovu. (obr. 21)

Byly vyčištěny sklepy, vybourány druhotné dělicí příčky, zazděny nevyhovující dveře a postaveny některé nové příčky. V patře bylo zřízeno 6 bytů s potřebným příslušenstvím a pro nově zřízené byty postaveny nové komíny.

Krytina i krov byly pouze opraveny. Fasáda průčelí byla uvedena do „původního stavu,“ dozor prováděl Památkový ústav v Praze.

V roce 1958 byl přepažen jeden z pokojů v patře při nároží. Další větší práce byly naplánovány na rok 1969. Podle dochované technické zprávy byla investorem Domovní správa v Kroměříži. Počítalo se s tím, že okna uličních i dvorních fasád budou vybourána, otvory po nich se upraví a do nich budou vsazeny nové dvojité čtyřkřídlé šestitabulkové okenní výplně. Omítky budou opraveny a přestříkány, barevný tón určí zástupce KSSPPOP z Brna. Pozinkovaná střešní krytina bude jen opravena, oplechování bude ale celé vyměněno. Nové podlahy v bytech budou opět vlýskové, lepené na betonovou mazaninu.

V bytě v levé části přízemí zadního domu bude dřevěná příčka oddělující kuchyni od ložnice nahrazena příčkou zděnou z dutých cihel. Nové dveře budou typové, osazené do ocelových zárubní. Točité schodiště do I. patra bude vybouráno, zbylé těleso zastropeno. Prostor po točitém schodišti měl sloužit jako závětrí. Přístup do podkroví bude tvořit ocelový žebřík. Vstup do bytu v patře, za točitým schodištěm, byl nyní z pavlače přes prostor zrušeného schodiště. Ve všech bytech v celém domě byly vyměněny vchodové dveře.

Roku 1985 byla znovu opravována fasáda. Jako fasádní barva byl použit akronát. V roce 1992 byly upraveny hlavní vstupy a vybudována vegetariánská jídelna. Práce podle projektu ing. Petra Vlacha realizovaly Pozemní stavby. Roku 1995 byl z bývalé prádelny v zadním domě vybudován sklad. Firma Profix s. r. o. z Bystřice pod Hostýnem provedla statické sepnutí dvorního nároží domu ocelovými táhly. V roce 1999 byly, podle projektu ing. Bohumila Karase z Kroměříže, vybudovány v zadní části levého traktu předního domu veřejné záchody. Téhož roku byla provedena dlažba v průjezdu, opravena fasáda ve dvoře a terén dvora.

V roce 2000 ošetřila firma Pyrus z Brna krov. Roku 2002 byla opravena elektroinstalace a restaurovány kamenné články. Restaurování provedl Stanislav Sysel z Kroměříže. Roku 2003 byla opravena opěrná zídka v domě čp. 39 a 40,

kovová mříž, restaurován portál a 5 schodištních stupňů. V roce 2004 byly kamenné prvky barevně sjednoceny restaurátorkou Danou Markovou z Brna. Roku 2013 byla opravena opěrná zídka u boční fasády. Při opravě bylo zjištěno, že zídka je vyžděna ze smíšeného zdiva a že byla i v minulosti opatřena omítkou.

Před vystěhováním nájemníků byl v levém traktu zadního domu byt č. 1, v pravém byt č. 2. Další byty se nacházely v patře. Byt číslo 3 se rozprostíral v levém traktu zadního domu, byt č. 4 v levém a středním traktu předního domu, byt č. 5, v přední části levého traktu předního domu, byt č. 6 za ním, kolem točitého schodiště na půdu, byt 7 v zadní části pravého traktu předního domu, byt č. 8. v pravém traktu zadního domu a byt č. 9. ve středním traktu patra zadního domu. Existence tolika bytů si vyžádala mnohé stavební úpravy, které se týkaly zejména opakovaných instalací plynového topení a zřizování samostatných sociálních zařízení.

ROZBOR KONSTRUKCÍ

Nárožní dům čp. 40 se rozkládá na stavební parcele číslo 266 v katastrálním území Kroměříž. Parcela má výměru 1365 metrů čtverečních. Pozemek tvoří zastavěná plocha a dvůr. Majitelem domu je PMS Reality a.s., Hanušovice. U domu se měnila čísla orientační i popisná. Dům je chráněnou kulturní památkou, zapsanou do Státního seznamu nemovitých kulturních památek 3. května 1958 pod rejstříkovým číslem 41979/7-6009.

Dům je situován na nároží východní strany Velkého náměstí. Boční fasádou je obrácen do Sněmovního náměstí, zadní stranou do Pilařovy ulice. Dům je patrový. Skládá se z předního a zadního domu, odděleného otevřeným nádvořím. Přední dům se skládá z původně dvou samostatných domů, což je zvýrazněno odskokem a oddělením iluzivním nárožním armováním.

Fasáda atikového průčelí je ukončena jednou zalomenou korunní římsou. Půdní polopatro odděluje stejně zalomená profilovaná kordonová římsa. Přízemí prolamují tři oblouky otevřeného podloubí, která jsou zvýrazněny iluzivním armováním. Oddělují je čtyři hladké zešíkmené opěrné pilíře s pultovými stříškami. Nárožní opěrný pilíř je polygonální, směrem vzhůru se zužující. Patro i půdní polopatro prolamuje po šesti oknech. V patře jsou okna rámována hladkými šambránami s přímými nadokenními římsami a členěna do latinského kříže na 6 tabulek. Okna v půdním polopatře, vůči oknům v patře o něco menší, jsou opatřena dřevěnými žaluziemi a zvýrazněna přímými nadokenními a parapetními římsami. Uprostřed pod dvěma středními okny je osazena kamenná erbovní deska biskupského stavebníka Karla z Liechtensteinu-Kastelkorna.

Také boční fasáda, obrácená do Sněmovního náměstí, je dělena. Fasáda předního domu je hladká. V patře ji prolamuje 7 oken shodného rámování s průčelím, v přízemí boční oblouk podloubí a šest oken. Okno v patře nad

obloukem podloubí je slepé. Boční fasádu zadního dvorního domu prolamuje v obou podlažích šest oken. V přízemí jsou orámována hladkými kamennými šambránami s lištou, v patře výplní ohraničenou nadokenní a parapetní římsou.

Atikové polopatro, které v zadním domě odděluje profilovaná římsa, prolamují oválná půdní okénka. Zadní fasáda do Pilařovy ulice je symetricky pětiosá. Přízemí prolamuje uprostřed zrušený pravoúhlý vstup, do něhož je vloženo okno. Po jeho pravé straně prolamují fasádu dvě okna rámovaná hladkými šambránami. Okno blíže k bývalému vstupu je slepé. Na opačné straně se nacházejí dvě ležatá obdélná okna s kamennými ostěními, osvětlující původně dvě věžeňské cely. Okna v patře jsou rámována hladkými šambránami a profilovanou parapetní římsou. Atiku půdního polopatra odděluje římsa, která navazuje na stejně profilovanou římsu zadní části boční fasády. Půda je ze zadní strany osvětlována třemi asymetricky rozmístěnými oválnými okny.

Dnešní sloučený dům má trojtraktovou dispozici. Oba krajní domovní trakty jsou v přední části podsklepeny. Oddělené suterény, přístupné přímými schodišti z průjezdu, jsou v obou dříve samostatných domech trojdílné. Jsou vyzděny z lomového zdiva a zaklenuty valenými klenbami. Část sklepa pod průjezdem je zasypaná. V zadním sklepe pod pravým traktem je dochován kamenný obloukem ukončený portál a za ním zbytek patrně zaniklého zadního schodiště.

Suterén pod levým traktem je přístupný přímým schodištěm s 9 schodištními stupni. Velký sklep za podloubím je zaklenut valenou klenbou s nerovnou omítkou. Klenba je založena nízko u podlahy, s výškou kolem 230 cm. Chodbou, zaklenutou segmentově valenou omítanou klenbou, je přístupný zadní sklep obrácený směrem do dvora, s vrcholnicí rovnoběžnou s uliční čarou. Je zaklenut valenou klenbou s lunetami.

Suterén pod pravým traktem předního domu je přístupný strmým přímým schodištěm s 15 schodištními stupni. Přední sklep za podloubím je zaklenutý valenou klenbou, ve vrcholu vysokou asi 250 cm, založenou 40 cm nad úrovní dnešní podlahy. Uprostřed se nachází příčně orientovaný sklep se zalamujícími se

lunetami nad vstupy. Na levé straně přiléhá ke střednímu sklepu hluboký výklenek zaklenutý valenou klenbou. Za tímto výklenkem se nalézají nejasný destruovaný suterénní prostor zasahující až pod průjezd. Na střední sklep navazuje velký podélně orientovaný sklep zasahující až pod dvorní křídlo, zaklenutý valenou klenbou s rovnou omítkou. Vrchol klenby dosahuje až 250 cm, výška paty je 100 cm. V zadní stěně se nalézají obloukově ukončený kamenný portál bez okosení.

Střední trakt přední části sloučeného domu vyplňuje valeně zaklenutý průjezd do dvora, z něhož jsou přístupné oba suterény, schodiště do patra v pravém traktu a veřejné záchody v zadní části levého traktu. Při schodišti do patra, jehož vstup má kamenný portál, se při hlavním vstupu do domu, který je zvýrazněn obloukově ukončeným kamenným portálem, nachází malá předsíňka osvětlovaná z podloubí čtvercovým oknem s kamenným ostěním.

Z této předsínky se vstupuje do pravého traktu, který je celý průchozí. Předělen je nyní pouze odlišným způsobem současného využití. Přední část, které dominuje sálový prostor osvětlovaný třemi okny, je používán pro potřeby okresního mysliveckého svazu. V zadním čele sálu se nachází vstup s kamenným portálem s rovným nadpražím. Zadní část pravého traktu je využíván jako vegetariánská kuchyně s jídelnou. Záchody pro myslivecký svaz i jídelnu jsou v přístavku ve dvoře.

V levém traktu se nacházejí dvě valeně zaklenuté místnosti s lunetami. Přední je osvětlována dvěma okny z podloubí. Veřejné záchody se nacházejí v dalších dvou místnostech, zaklenutých valenými klenbami, které jsou příčkami dispozičně upraveny na pánské a dámské WC. Osvětlovány jsou dvěma okny s kamenným ostěním a obloukovými záklenky, obrácenými do dvora. Kamenným ostěním je rámován také vstup.

Dvorní část levého traktu je po částečném odbourání kratší. Po zbourané místnosti zbyly při dělicí zdi dva obloukové pasy s pilíři překryté pultovou střechou. Za nimi se směrem k Pilařově ulici nachází sklad jídelny zaklenutý valenou klenbou, který má samostatný vstup. Následující místnost, nyní prázdná je druhotně

předělena příčkou. Přední část je zaklenuta valeně, zadní je po odbourání klenby plochostropá. Plochostropá je i přilehlá chodbička k původně vřetenovému schodišti do patra i podkroví. Vřeteno původně dřevěného schodiště bylo vybouráno. Při Pilařově ulici je levý trakt vyplněn podélnou místností s valenou klenbou, z níž jsou přístupné dvě malé místnosti zaklenuté křížovou klenbou. Oba tyto prostory osvětlují ležatá obdélná okna s kamenným ostěním. Ze dvora je ve středním traktu kamenným portálem přístupná čtvercová místnost, do níž bylo původně možné vstoupit z ulice.

Dispozice patra je výrazně porušena mladšími stavebními úpravami, zejména vloženými příčkami a úpravou stropů obytných místností, které byly dříve opatřeny stropními zrcadly. Jedno z mladších se dochovalo v přední místnosti při průčelí pravého traktu, fragment staršího ve dvorní části tohoto traktu. V pravém traktu vyplňuje střed přední části domu schodiště, střední trakt chodba a za ní obdélná místnost. Z chodby je přístupné vřetenové schodiště do podkroví.

Dispozice místností v celé přední části domu je ve všech bytech porušena vloženými příčkami a sociálním zařízením. Klenbu si zachovaly dvě místnosti v levém traktu obrácené do dvora a zadní místnost patra pravého traktu předního domu. V levém traktu se v přední místnosti dochovala nika po kachlových kamnech. Na chodbě je položena břidlicová dlažba.

Zadní dům není s předním domem v patře propojen. Ke vstupu do patra slouží schodiště ze dvora s pavlačí nesenou třemi stlačenými oblouky. Střední trakt i celý pravý trakt zadního druhotně předělené příčkami a vestavěným sociálním zařízením. V prostoru upraveném na spíži se dochoval fragment staršího stropního zrcadla. Levý trakt zadního domu tvoří plochostropá místnost, za ní předsín navazující na zaniklé vřetenové schodiště a dvě podélně situované komory, obrácené do Pilařovy ulice, zaklenuté valenými klenbami se styčnými lunetami. Všechna okna zadního domu, obrácená do dvora, nejsou rámována, dělena jsou na šest tabulek. Dveře do bytů na pavlačí jsou proskleny. Střecha domu je dvojitá sedlová se střešními hřebeny kolnými k průčelí. Část střechy při nároží je valbová.

Na levé straně přední budovy je krov hambálkový, na pravé straně je tvořen stojatou stolicí vyztuženou na vnitřních stranách šikmými podpěrami.

VÝZNAMNÉ PROSTORY, KONSTRUKCE, ARCHITEKTONICKÉ ČLÁNKY A ŘEMESLNÉ DETAILY

1. Dispozice levého suterénu.
2. Dispozice pravého suterénu
3. Dispozice přízemí.
4. Fragmenty historické dispozice v patře.
5. Klenby v levém suterénu
6. Klenby v pravém suterénu.
7. Větrací okna ve všech sklepních prostorech.
8. Kamenný obloukem ukončený portál v zadním sklepě pravého suterénu.
9. Tři pole křížové klenby v přízemí.
10. Valená klenba v průjezdu do dvora.
11. Valené klenby s lunetami v pravém domovním traktu přízemí.
12. Valené klenby s lunetami v levém domovním traktu přízemí.
13. Kamenný vstupní portál.
14. Kamenné portály a okenní ostění v přízemí vyznačená na plánu rozboru konstrukcí v přízemí zelenou barvou.
15. Valené klenby a valené klenby s lunetami v patře levého domovního traktu.
16. Valená klenba se styčnými lunetami v patře pravého domovního traktu.
Stropní zrcadlo v patře pravého domovního traktu.
17. Fragment stropního zrcadla v patře pravého domovního traktu.
18. Níka po kachlových kamnech v patře levého domovního traktu.

19. Všechny dochované stlačené okenní záklenky.
20. Všechny dochované rozevřené okenní špalety.
21. Všechny dochované stlačené dveřní záklenky.
22. Nika po kamnech ve střední části přízemí v pravém domovním traktu.
23. Fasáda průčelí.
24. Opěrné pilíře na průčelí i boční straně domu.
25. Malovaná armovaná nároží, opticky oddělující sloučení dvou původně samostatných domů.
26. Erbovní deska na průčelí.
27. Žaluzie v půdním polopatře.
28. Kamenný portál a okenní ostění v zadní fasádě.
29. Oválná půdní okna v zadní fasádě.
30. Oválná půdní okna v boční fasádě.
31. Dva valené oblouky ve dvoře.
32. Pavlač nesená stlačenými oblouky ve dvoře.
33. Těleso točitého schodiště ve dvoře.
34. Kamenný portál v sálové místnosti v pravém domovním traktu přízemí.
35. Břidlicová dlažba na chodbě v patře.
36. Točité schodiště do podkroví.
37. Konstrukce krovu.
38. Plné venkovní dveře v průjezdu a ve dvorní fasádě v přízemí.
39. Dlažba na pavlači.

HLAVNÍ STAVEBNÍ ZÁVADY

1. Zaslepení větracích oken v suterénu.
2. Nevyužitý suterén.
3. Zasypaný prostor mezi suterény.
4. Dřevěná kóje ve střední části pravého suterénu.
5. Zrušené schodiště do zadního sklepa v pravém suterénu.
6. Zavlhání zdiva v dolní části boční fasády.
7. Typové dveře v celém domě.
8. Necitlivé rozvody sítí v suterénu.
9. Rozvod topení v průjezdu.
10. Odstranění dřevěného točitého schodiště v zadní části levého domovního traktu.
11. Vestavěné příčky v zadní části přízemí pravého domovního traktu.
12. Dělicí příčka v přední místnosti patra pravého domovního traktu.
13. Nové ploché stropy v patře.
14. Dělicí příčky v přední části levého domovního traktu.
15. Dělicí příčky v přední části v patře středního domovního traktu.
16. Dělicí příčky ve střední a zadní části v patře pravého domovního traktu.

NÁVRH OBNOVY

Při obnově fasády průčelí je zapotřebí zachovat současně optické rozdělení do dvou původně samostatných domů a to zachováním zalomení v místě jejich dotyku i obnovou iluzivního armování. Zachovány by měly být i dřevěné žaluzie atikového polopatra. Nová barevnost by měla více odpovídat době vzniku sloučení domů ve druhé polovině 17. století. Opěrné pilíře navrhuji tónovat v barvě základní plochy fasády. Po postavení lešení doporučuji provést ověřovací sondážní průzkum původní raně barokní barevnosti.

Na boční fasádě nebylo první okno v patře původně slepé, ale funkční. Navrhuji ho znovu otevřít a zvýšit tím atraktivitu přilehlé rohové místnosti. U boční a zadní fasády nevyklučuji drobné tónové odlišení předního a zadního domu. Také zde by měly být opěrné pilíře provedeny v barvě základní plochy. U zadní fasády je možné uvážit obnovení vstupu a otevření nyní slepého okna. Barevnost fasády dvora by se mohla více přibližovat barevnosti základní plochy průčelí předního domu.

Suterény pod oběma domy by mohly být využity ke vhodnému veřejnému provozu a vzájemně propojeny. Uvážit lze také obnovu přístupu schodištěm do zadního sklepa pod pravým domovním traktem. Všechny sklepy by měly mít pokud možno přirozené odvětrávání. Nově a citlivěji by v nich měly být obnoveny všechny rozvody sítí.

V zadní části přízemí pravého traktu se nacházejí novodobé příčky, které lze při změně využití odstranit. V zadní části levého traktu navrhuji obnovit vřetenové schodiště do podkroví a doplněním odbourané valené klenby opět sjednotit dodatečně předělenou místnost. Tato část přízemí domu, která je cenným dokladem jeho raně barokního využití, by tím znovu dostala svou někdejší intaktní podobu. V případě potřeby lze ve středním traktu zadního domu obnovit zaniklou předsíň.

V patře navrhuji obnovit celistvost rohové místnosti při průčelí, včetně stropního zrcadla. Shodnými úpravami stropů doporučuji korigovat jejich dnešní příliš strohou podobu. Nika po kachlových kamnech by měla zůstat v přední místnosti levého traktu zachována. Všechny novodobé příčky v patře lze odstranit.

Za důležité považuji zachování fragmentu barokně klasicistního stropního zrcadla ve střední části pravého domovního traktu. Bude na rozhodnutí památkové péče, zda by nebylo možné ho obnovit v celé někdejší místnosti, jejíž rozsah je odvoditelný z historických plánů. Doporučoval bych takové řešení už vzhledem k tomu, že úprava z 19. století byla vzhledem ke staršímu jádru degradující.

Okna i hlavní vstupní dveře byly sice při poslední celkové památkové rekonstrukci domu vyměněny za nové, jejich tvarosloví, které vychází z historických analogií, je ale vyhovující a nemělo by být upravováno. Celá tehdejší obnova domu patří k významným dokladům historického přístupu k poválečné obnově památek.

SEZNAM OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

1. Výřez ze snímku katastrální mapy. Modře vyznačen dům čp. 41.
2. Výřez z mapy Stablního katastru z roku 1830.
3. Veduta Kroměříže z doby kolem roku 1597. Dřevořez značený monogramem CM.
4. Veduta Kroměříže od Jana Willenbergera z roku 1593. Dřevořez z knihy Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké Vůle Zrcadlo slavného Markrabství moravského.
5. Veduta Kroměříže ze třetí čtvrtiny 17. století. Mědirytina s leptem.
6. Veduta Kroměříže z první poloviny 18. století od Bedřicha Bernarda Wenera. Kresba černým perem.
7. Mapa města se židovskými domy z 18. století.
8. Náměstí, fotografie z první třetiny 20. století.
9. Dobová fotografie z přelomu 19. a 20. století, zachycující průčelí se zazděným podloubím.
10. Dobová fotografie z první poloviny 20. století, zachycující průčelí se zazděným podloubím.
11. Dobová fotografie z druhé poloviny 20. století, zachycující průčelí s otevřeným podloubím.
12. Dobová fotografie z první poloviny 20. století, zachycující nároží se zazděným podloubím.
13. Dobová fotografie z druhé poloviny 20. století, zachycující průčelí s otevřeným podloubím krátce po obnově fasády.

14. Návrh stavebních úprav v přízemí z druhé poloviny 19. století, včetně zazdění podloubí. Nedatovaný plán, Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Ústřední ředitelství arcibiskupských statků, plány, inv. č. 13565.
15. Návrh stavebních úprav v patře z první třetiny 20. století. Nedatovaný plán, Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Ústřední ředitelství arcibiskupských statků, plány, inv. č. 13577.
16. Dispoziční řešení později zbořených dvorních přístaveb za levým domovním traktem. Výřez z nedatovaného plánu, Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Ústřední ředitelství arcibiskupských statků, plány inv. č. 13565.
17. Dispoziční řešení přízemí a patra z počátku 20. století. Nedatovaný plán, Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Ústřední ředitelství arcibiskupských statků, plány inv. č. 13745.
18. Dispoziční řešení přízemí a patra ve druhé třetině 20. století. Reprodukce plánů stávajícího stavu z knihy Kroměříž vydané roku 1963.
19. Plán na zazdění podloubí a odbourání opěrných pilířů z roku 1875, Drbal, arcibiskupská stavební kancelář, Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Ústřední ředitelství arcibiskupských statků, plány inv. č. 13766.
20. Plán stavebních úprav v patře z roku 1952, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 40.
21. Plán stavebních úprav v podkroví z roku 1952, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 40.
22. Plán na vybudování veřejných záchodů z roku 1999, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 40.
23. Plán na vybudování vegetariánské jídelny z roku 1993, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 40.
24. Plán na opravu krovu z roku 2000, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 40.

25. Plán na adaptaci části patra ve dvorní části z roku 1965. Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 40.
26. Průčelí domu, současný stav.
27. Zadní fasáda domu.
28. Boční fasáda domu.
29. Klenební pasy na levé straně dvora.
30. Pavlač na pravé straně dvora.
31. Zadní část dvora s tělesem točitého schodiště.
32. Znaková deska na průčelí.
33. Klenba podloubí.
34. Vstupní portál s obloukovým záklenkem.
35. Průjezd do dvora.
36. Přední sklep při podloubí.
37. Boční okno v předním sklepe.
38. Valená klenba předního sklepa.
39. Schodiště do sklepa z průjezdu.
40. Klenba středního sklepa.
41. Klenba zadního sklepa.
42. Větrací okno v zadním sklepe.
43. Torzo přístavby zadního schodiště připojené k zadní stěně zadního sklepa.
44. Pohled na klenbu zasypaného sklepa pod průjezdem.
45. Portál vstupu do sklepa.
46. Nárožní místnost v přízemí při průčelí.
47. Sálková místnost v přízemí pravého domovního traktu.
48. Okenní záklenek v přízemí pravého domovního traktu.
49. Kamenný portál v sálové místnosti v přízemí pravého domovního traktu.
50. Zadní místnost v přízemí pravého domovního traktu.
51. Střední místnost v přízemí pravého domovního traktu.

52. Střední místnost v přízemí pravého domovního traktu, kancelář vegetariánské jídelny.
53. Střední místnost v přízemí pravého domovního traktu, sklad vegetariánské jídelny.
54. Kuchyně vegetariánské jídelny v přízemí pravého domovního traktu.
55. Jídelna vegetariánské jídelny v přízemí pravého domovního traktu.
56. Křížová klenba v přízemí dvorní části domu.
57. Kamenný portál v přízemí dvorní části domu.
58. Křížová klenba v přízemí dvorní části domu.
59. Stlačený obloukový pas nosné konstrukce pavlače v zadní části domu.
60. Pavlač ve dvorní části přízemí.
61. Fragment zrcadla s fabionem ve střední části patra pravého domovního traktu domu.
62. Detail stlačeného dveřního záklenku v patře střední části patra pravého domovního traktu domu
63. Vestavba koupelny v patře zadní části domu.
64. Výklenek pro kachlová kamna v patře přední části domu při průčelí.
65. Obložení dveří v patře přední části domu při průčelí.
66. Valená klenba v přední části levého domovního traktu patra domu.
67. Fabionové stropní zrcadlo v nárožní místnosti v patře při průčelí.
68. Chodba v patře domu.
69. Schodiště do podkroví.
70. Konstrukce krovu sedlové střechy.
71. Konstrukce zadní části krovu.
72. Konstrukce zadní části krovu.
73. Konstrukce zvalbené části střechy.
74. Vyústění schodiště na půdu.
75. Dlažba ve dvoře.

PRAMENY A LITERATURA

Archivní prameny

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž.

Mapa Stabilního katastru města Kroměříže, Ústřední archiv zeměměřictví a katastru Praha.

Archiv stavebního úřadu Městského úřadu v Kroměříži, složka domu čp. 40.

Archiv Národního památkového ústavu v Praze, územní odborné pracoviště Kroměříž, dokumentace domu čp. 40.

Líbal, D. a kol.: Kroměříž, historické jádro, složka čp. 41, SÚRPMO Praha 1958.

Literatura

Peřinka, F. V.: Kroměřížský okres, Vlastivěda Moravská, Brno 1911.

Peřinka, F. V.: Dějiny města Kroměříže, díl I., Kroměříž 1913.

Peřinka, F. V.: Dějiny města Kroměříže, díl II., část I. – II., Kroměříž 1947.

Peřinka, F. V.: Dějiny města Kroměříže, díl II., část III., Kroměříž 1948.

Peřinka, F. V.: Dějiny města Kroměříže, díl II., část IV., Kroměříž 1949.

Peřinka, F. V.: Dějiny města Kroměříže, díl III., Kroměříž 1940.

Vacková, J.: Ikonografie Kroměříže od konce 16. století do poloviny 17. století, Zprávy památkové péče, 1959, s. 81–88.

Perůtka, M. (ed.): Kroměříž, historické město a jeho památky, Kroměříž 2012.

Jůza, V. Krsek, I. Petřů, J. Richter, V.: Kroměříž, Praha 1963.

Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska 2, Praha 1999, s. 220–257.